

[Vztah člověka ke světu] [1985]

1.

Vztah člověka ke světu (a světa k člověku) se stal tématem velmi dávno, rozhodně dříve než výslovná otázka po tom, co to je člověk a co to je svět. Je tomu tak proto, že člověk je bytostí, jejíž specifickou kvalitou je právě vztah ke světu. Od nejdávnějších časů spojuje člověk ve svých představách o sobě a důstojném a slavném naplnění svého života své činy s tím, co přesahuje každodenní horizont, co leží nějak za obzorem běžného a co může právě ve své odtaženosti a cizotě poskytnout příležitost k mimořádnému výkonu, který zůstane v paměti všech a v paměti i budoucích lidí, kteří se ještě nenarodili. Prolamování hranic již osvojeného světa, vykračování do „zcela jiného“ světa, opouštění známého a pronikání k neznámému, a to nikoliv z pouhé zvědavosti a zvědavosti, nýbrž zároveň kvůli sobě, proto, aby náš život získal na ceně a na závažnosti, aby „stál za to“, aby byl prožit – to vše je bytostně spjato s životem vsutku lidským. Již o Gilgamešovi čteme, že „překročil oceán i daleká moře, až k východu slunce, on prozkoumal všechny světové strany, hledaje život“ (4989, s. 23 – tabulka 1,38–39).

2.

Vztah mezi člověkem a světem je komplikovaný a mnohonásobně zvrstvený. Má své zvláštní rysy na každé z úrovní či vrstev, na nichž se uskutečňuje. Nejzřejmější je pro nás spjatost mezi porozuměním světu a mezi porozuměním člověka sobě samotnému. Člověk nemůže porozumět sám sobě, jestliže nerozumí světu, v němž žije; zároveň platí i opak, totiž že nemůže porozumět světu, aniž dospěl k sebepochopení, sebeporozumění. Dokonce i tam, kde na jednu stranu této ve skutečnosti nerozdělitelné souvztažnosti zapomíná a soustřeďuje se jen na tu druhou, je ona první nezamýšleně a nekontrolovaně přítomna. Poučená analýza určitého porozumění světového porozumění světu odhalí základní rysy porozumění člověka sobě samému, i když toto druhé porozumění bylo vysloveno jen okrajově nebo nebylo vysloveno vůbec. A právě tak analýza sebeporozumění ukáže na určité porozumění světu, i když zůstalo nejenom nevysloveno, ale dokonce nemyšleno. S každým porozuměním je spjato určité specifické ne-rozumění, s každým pochopením určité ne-pochopení, s každým myšleným je spjato to, co specificky zůstává ne-myšleným. Ale tím se dostáváme již k druhé rovině.

3.

Od chvíle, kdy došlo k vynálezu pojmového myšlení a k jeho rozšíření (které se zprvu po staletí omezovalo na oblast Středozeší a poté díky arabskému zprostředkování ovládlo Evropu a jejím prostřednictvím dnes prakticky už téměř celý svět), je vědomí a myšlení v převažujícím sebeomezení soustředěno na to, co bychom mohli nazvat „předmětnou skutečností“. Myšlené a ne-myšlené je spjato novými vztahy, které zůstávají velmi dlouho také nepozorovány a nekontrolovány. Pojmy umožňují myšlení soustředit se některými složkami své intencionality určitým velmi přísným směrem, takže je v jakési „projekci“ konstituován průmět či snad spíše jakési snad spíše jakési ohnisko, jež můžeme nazvat „intencionálním předmětem“. Zajisté k čemusi podobnému docházelo již dříve, ale nikdy nebyl před vynálezem pojmového myšlení onen intencionální předmět konstituován tak precizně resp. neotvírala se ani možnost takové

preciznosti, takže intencionální „proto-předmět“ nebyl míněn, nýbrž jen jakoby tušen a zůstával proto trvale neostrý. Teprve jeho řádné zaostření dovolilo přesně od sebe oddělit jak intencionální předměty samy (byť si byly třeba blízké a podobné), tak zejména intencionální předměty ode všeho, co se takovému zpředmětnění vzpíralo.

4.

Z příčin, o nichž jsme se zmínili, bylo slovo „svět“ běžné dávno před objevem pojmového myšlení, podobně jako mnohá jiná slova. Slovo není jen zvuk nebo grafický znak, nýbrž především význam. Ale tento význam byl původně nutně neostrý. Pokusy o jeho zaostření za pomoci příslušného (nasouzeného) pojmu se nedařily buď vůbec anebo zůstaly nezdařené a neuspokojivé. (Snad sem dát nějaké příklady: pro Anaximandra je světem to, co je pod nebem či oblohou, atd.) Slovo trvalo, ale žádný platný pojem nebyl k němu nasouzen a žádný myšlenkový model nebyl konstruován, nepočítáme-li nadržitelné. Proč tomu tak bylo a vlastně dosud je, lze objasnit teprve na základě nejnovějšího rozpoznání, že podstatou předmětného myšlení bylo modelování vposledu míněných skutečností myšlenkovými konstrukcemi, jež redukovaly míněné na pouhé předměty. V některých případech mohlo tak docházet k vážným posunům a zkreslením, ale v jiných se model nemohl skutečnosti ani přiblížit. Tak tomu bylo všude tam, kde nepředmětná složka či stránka skutečnosti byla rozhodující (i v praktickém ohledu). Význačným případem, na němž se to ukazovalo, byl právě člověk, který byl zpředmětněním moderní vědy (různých složek antropologie) vlastně zbaven své bytostné povahy. Jiným takovým případem byl svět. Nesnáze s pojmovým vymezením významu slova „svět“ je především spjata s tím, že jednotlivé skutečnosti byly již od počátku pojmového myšlení, zejména však v důsledku pronikavých úspěchů moderního vědeckého bádání redukovány na své předmětné stránky, tj, redukovány na předměty, na věci. Svět byl v důsledku toho chápán jako úhrn všech skutečností, tedy jako jakési skladiště věcí (Masaryk). Přitom jakoby nikdo nepociťoval potřebu se tázat po tom, kým byly tyto věci shromážděny a složeny na jednu hromadu, tj, kdo provedl nebo provádí ono shrnutí, onen souhrn. Teprve v nejnovější době se začaly prosazovat nové přístupy, které ovšem onu celkovost světa chtěly založit subjektivně (neboť bylo zřejmé, že z předmětů, z věcí nelze „složit“ žádný celek). Dnes už nedoceňovanou práci vykonala škola Von Uexküllova, a významně na problému pracovala a pracuje i škola fenomenologická. Nicméně příznačné je i pro tuto změnu (pozitivní) to, že zůstává resp. vzrůstá napětí mezi takovýmto filosofickým přístupem a mezi moderní přírodovědou. Fenomenologie (Husserl) výslovně vede dělící čáru mezi tzv. přirozeným světem (či světem našeho - rozumí se lidského - života) a mezi světem matematizující přírodovědy (u nás zejména Patočka).

8. 2. 85